

Annette Rosengren:

FORSKNINGSPROJEKTET

Migrationen mellan Sverige och Finland efter andra världskriget

Sedan våren 1974 har Kulturhistoriska undersökningen vid Nordiska museet i Stockholm, Etnologiska institutionen vid Jyväskylä universitet och Geografiska institutionen vid Umeå universitet bedrivit ett forskningsprojekt rörande migrationen mellan Sverige och Finland efter andra världskriget. Projektet har bekostats med medel från Riksbankens Jubileumsfond i Sverige.

Bakgrunden till projektet var ett tvärvetenskapligt symposium som Kulturfonden för Sverige och Finland höll 1967. Efter detta uppdrog styrelsen åt dåvarande landsantikvarien i Luleå, Harald Hvarfner, att i samarbete med professorerna Erik Allardt, Erik Bylund, Sten Carlsson, Askö Vilkkuna, Elina Haavio-Mannila och docenterna Bengt Loman och Sune Åkerman utarbeta ett förslag rörande samtidsmigrationen mellan Finland och Sverige.

En anhållan om ekonomiskt bidrag sändes så småningom till Riksbankens Jubileumsfond. Projektet var tänkt som brett tvärvetenskapligt med ämnesgrupperna kulturgeografi, migrationshistoria, sociologi, etnologi, lingvistik och pedagogik, det sistnämnda genom anknytning till redan aktuella projekt.

Projektet kunde sättas igång sedan Riksbanksfonden beviljat anslag, men den breda tvärvetenskapliga inriktningen gick inte att genomföra eftersom fonden gav medel bara till kulturgeograferna och etnologerna. När projektledaren

Harald Hvarfner kort tid efter blev styresman för Nordiska museet hade han forskningsprojektet med sig i bagaget. Efter hans frånfälle i januari 1975 övertogs projektledningen av Göran Rosander, 1:e intendent vid Nordiska museet.

Målsättningen för den *kulturgeografiska* delen av projektet är och har varit att klarlägga finländarnas rumsliga beteende och orsakerna till detta. Geograferna har arbetat med tre undersökningsnivåer där det gällt a) modellkonstruktioner avseende så väl invandring till Sverige som återvandring till Finland (nationella planet), b) de finländska invandrarnas mobilitet på den svenska arbetsmarknaden i jämförelse med en kontrollgrupp av svenska flyttare (regionala planet) och c) undersökning av en grupp finländares tidsanvändning i ett par orter i Mellansverige (lokala planet). Men eftersom artikelförfattaren är etnolog kommer artikeln hädanefter handla om den etnologiska sidan av projektet.

Huvudsyftet med den *etnologiska* delen har varit att studera finländarnas *assimilation* och *etniska identitet* i Sverige. Det kan därför vara att stanna upp litet vid dessa två begrepp.

Finländarna i Sverige är en minoritetsgrupp och som sådan utsatt för ett tryck från majoritetsgruppen, rikssvenskarna. De påverkas att anpassa sig till svenska förhållanden, levnadsvanor och värderingar och att slutligen sugas upp av majoritetsgruppen. Till slut medför detta att man uppger sin finska identitet. Själva anpassningsprocessen kan av arbetstekniska skäl delas upp i tre stadier: ackulturation, integration och assimilation. Det sista är slutstadiet och innebär bl.a. ett byte av identiteten. Första generationens invandrare brukar ofta kunna passera det första stadiet – ackulturationen (vilket innebär en funktionell anpassning genom att t.ex. den materiella kulturen, som klädvanor och möbleringsvanor, anpassas till majoritetskulturen). En fullständig assimilering tar mycket längre tid och är en process som syns utsträckt över flera generationer. Världens inställning till assimilering liksom minoritetsgruppens/individens egen inställning spelar givetvis roll här.

Den kulturkontakt som migration innebär påverkar således inte bara assimileringen utan också den etniska identiteten. Denna utsätts för stora påfrestningar, vilket kan leda till ett vacuum. Migranten vet inte vart han hör, med vilken etnisk grupp han identifierar sig. Språket är en faktor som är djupt förbunden med den etniska identiteten eftersom det språk man lär sig som vuxen aldrig får samma emotionella innebörd som det språk man lär sig som barn. Men identiteten är inte bara kopplad till språket utan också till normer och regler för hur man skall leva. Nya regler kan man visserligen lära in, men med hemlandets gamla regler är också knutna värderingar man vuxit upp med och som därför är svåra att överge, även om man vill. Konfrontationen med nya regler och värderingar kan leda till kulturkonflikt.

Har assimileringprocessen väl börjat kan detta sedan innebära en svårighet vid återflyttning till hemlandet, det kan leda till ny kulturkonflikt. Medan invandraren befunnit sig borta har hemlandet förändrats och han kan finna sig inte höra hemma i något land.

En fråga av stort intresse är orsakerna till flyttningen, vilka faktorer utlöser handlingen. Varför flyttar somliga medan andra som lever under liknande omständigheter och villkor väljer att stanna kvar? Problemet har tidigare undersökts men oftast getts ekonomiska eller socio-ekonomiska förklaringar, arbetslöshet i Finland, bättre förtjänstmöjligheter i Sverige t.ex. Förklaringen är inte tillfredsställande, och ett studium på mikroplanet skulle kunna leda till att de individuella handlingsbesluten analyseras. Individens integrering i lokalsamhället är en utgångspunkt.

Vardagsrummet hos en finlandssvensk familj i Virsbo, inflyttad i början av 1960-talet. Soffgruppen är köpt i Sverige för några år sedan, den är grön till färgen och består modenligt av en tresitsig och en tvåsitsig soffa samt fåtölj. Över ena soffan hänger en färglagd fotoförstoring av hennes hemgård i Österbotten. De andra tavlorna är sydda i stramalj och av en typ som ofta förekommit bland de intervjuade finlandssvenska familjerna. (Foto Annette Rosengren 1974)

Man skulle med andra ord och på ett mycket kortfattat och förenklat sätt kunna säga att vad den etnologiska delen av migrationsprojektet velat belysa är: Vad händer med en människa som rycks upp ur sin invanda miljö och placeras i en främmande miljö som behärskas av människor av annan etnicitet? Vilka processer igångsätts? Hur bevaras den etniska identiteten, vad bryter ner och omformar den? Vad drivet en människa att frivilligt besluta sig för att flytta från ett land till ett annat?

Etnologin som samhällsvetenskap har ofta jämförts med sociologin och socialantropologin. Skillnaden gentemot sociologin ligger framför allt i arbetsmetoderna. Medan sociologerna oftast arbetar på makroplanet med ett stort sampel, sker etnologernas och socialantropologernas undersökningar mer på mikroplanet och med ett jämförelsevis litet sampel. Intervjuerna är också som regel betydligt mer omfattande och personkontakten större och djupare. Både etnologin och socialantropologin lägger också stor vikt vid s.k. deltagande observation, då fältundersökarna tar del i de aktiviteter som finns och observerar det liv som förs i gruppen och samhället. Gentemot socialantropologin skiljer sig dock även den moderna etnologin genom sin breda inriktning på och kännedom om den materiella kulturprodukterna. Samtidigt har etnologin tyvärr varit mindre teoribildande.

Genom sina ofta djuplodande intervjuer (inom migrationsprojektet har intervjuer på upp till 10–12 timmar ofta förekommit) och insamling av mjukdata samt genom sin deltagande observation bör alltså etnologin vara väl lämpad för studiet av assimilation på mikroplanet och genom sin kunskap om den materiella kulturen kanske då särskilt lämpad för dess första fas – ackulturationen – som man heller hittills inte lagt så stor vikt vid inom annan migrationsforskning. Om man tar hänsyn till bl.a. ekonomiska förhållanden kan man anta att den föremålsvärld (prydnadsföremål t.ex.) och de sedvänjor invandraren omger sig med i privatlivet kan vara ett mått på ackulturationen.

Den etnologiska undersökningen har alltså rört sig på mikroplanet och inleddes genom att man tillsammans med kulturgeograferna valde ut två orter i Sverige för närmare studium. Det blev Virsbo i Surahammars kommun, Västmanland och Upplands Väsby kommun knappt tre mil norr om Stockholm. Virsbo är en liten bruksort med c:a 2.000 invånare, Upplands Väsby en randkommun till Stockholm med c:a 25.000 invånare, båda med stor andel invandrare från Finland. I de här orterna ägde de kulturgeografiska undersökningarna avseende finländarnas tidsanvändning och etnologernas avseende finländarnas assimilering och etniska identitet rum under våren och hösten 1974. Som ett mått på assimilering ansågs förutom kontakter med Finland, hemmiljöns utformning m.m. också graden av integrering på orten vara. Stor vikt lades vid fritiden eftersom prioriteringen av denna säger mycket om delaktigheten i den lokala kulturens värderingar.

Informanterna, i stort sett gemensamma för kulturgeografer och etnologer, fördelades sig jämt på personer/familjer som varit 2–4 respektive 10–15 år i Sverige och som hade finska respektive svenska som hemspråk. (Var och en intervjuades sedan på sitt hemspråk.) Undersökningarna har därigenom kommit att omfatta inte bara finnar utan också finlandssvenskar. Finlandssvenskarna är en grupp av ovanligt slag och därför av speciellt intresse. I och med att de från början har svenska som hemspråk och av tradition känt en speciell samhörighet med Sverige skulle man kunna anta att assimileringen för deras del går betydligt snabbare än för de finsktalande, att kulturmötet blir mindre konfliktladdat, men är det så? Samtidigt är den etniska identiteten här mer komplicerad, man kan säga tudelad genom rötterna till Sverige men samtidigt förankringen i Finland.

De etnologiska intervjuerna rörde bakgrunden i Finland, flyttningen till Sverige, språk, fritid inklusive festseder, kontakter med Finland (resor, tidningar, brev m.m.) och umgänge i Sverige, värderingar i olika frågor och attityder samtidigt som hemmiljön också studerades. Genom kravet på någon form av begränsning uteslöts livet på arbetsplatsen. Sammanlagt intervjuades totalt ett sextiototal finska och finlandssvenska familjer förutom ett tiotal svenska familjer som kontrollgrupp i Virsbo och ett större antal representanter för kommun, föreningar, arbetsplatser.

För den etnologiska delen av projektet förlades undersökningarna därefter till Finland för studium av återflyttning respektive flyttningsbeslut. Som återflyttningsorter valdes i samråd med kulturgeograferna Borgå och Nokia som svenskspråkig respektive finskspråkig återflyttningsort och Närpes och Karstula som motsvarande utflyttningsorter. I återflyttningsorterna utvaldes ett drygt tjugotal familjer vardera, som varit ett varierande antal år i Sverige. I Närpes och Karstula var tanken att genom intervjuer med personer i begrepp att flytta till Sverige kunna få fram faktorer bakom deras flyttningsbeslut och samtidigt få en bas för fortsatt uppföljning under en tioårsperiod i Sverige. Här uppstod på båda orterna problem genom att undersökningstiden inte sammanföll med någon planerad migration. I Närpes löstes problemet i någon mån genom att en person bosatt på orten åtog sig göra intervjuer under ett års tid. Men syftet i Närpes och Karstula var också att försöka få fram varför vissa personer, med utåt sett liknande förutsättningar som många migranter ändå inte flyttat. Därför intervjuades på vardera orten ett tjugotal familjer i 30–45-årsåldern med småjordbrukarbakgrund (barn till jordbrukare) som jämförelse till de i Sverige etablerade och tidigare intervjuade familjerna.

Det sista egentliga fältarbetet var av mindre skala och ägde rum under hösten 1975 i Klarälvbygden i Värmland, Sverige. Anledningen till att Klarälvbygden, med Hagfors som centrum, valdes var att här är finländarna definitivt i minoritet och möjligheten till daglig kommunikation inom den etniska gruppen försvåras. Hur inverkar detta på assimileringen och den etniska identiteten? Förloper assimilationsprocessen i ett snabbare tempo? Genom att kriteriet på informanter beständes till att de skulle flyttat till Sverige så tidigt som

1944–55 fanns en förhoppning att också nå andra generationens invandrare. Dessutom fanns tanken att trakten som varande gammal "finnbygd" möjligen kunde ha en speciell beredskap när det gäller mottagandet av en nutida invandring från Finland.

Litet vid sidan om har den etnologiska delen av projektet också inneburit intervjuer i Finland med s.k. krigsbarn, personer som under krigsåren som barn fördes över till Sverige och bodde här ett eller några år. Hur har detta påverkat människor att under en mycket känslig ålder av sitt liv utsättas för en annan kulturs massiva inflytande. Sammantlagt har för etnologernas del drygt 250 intervjuer gjorts och dessa fördelar sig på över 4.000 sidor text och c:a 7.000 foton. Det är alltså ett ganska omfattande material (som för övrigt kommer att ingå i Nordiska museets arkiv).

Men vad har undersökningarna kommit fram till? Ja, själva fältarbetet är avslutat men en totalanalys av materialet återstår. Hittills har visserligen ett antal delrapporter skrivits och publiceras i stencilform

Men syftet är att den kulturgeografiska och den etnologiska delen av projektet vardera skall resultera i en brevtryckt publikation. Och något finns redan nu att säga. Så t.ex. har även denna undersökning bekräftat att en fullständig assimilation inte sker i första generationen, varken vad gäller finnar eller finlandssvenskar. Det visade sig också att i Virsbo, där invandrarna helt består av finländare, har det utkristaliserats tre etniska grupper: rikssvenskar, finlandssvenskar och finnar, som sins emellan har mycket liten kontakt utanför arbetsplatsen. Samma styrning mot ett inometniskt umgänge kunde också utskiljas i Upplands Väsby. I Klaraälvsstrakten däremot fanns exempel på finländare som mycket sällan kom i kontakt med andra finländare och som kan sägas befinna sig i ett etniskt vacuum.

Vad gäller återvandringen har en delrapport från Borgå utarbetats. Där visade det sig att för majoriteten av de intervjuade var migrationen till Sverige en ren arbetsmigration medan det i den långsiktiga planeringen ingick en återflyttning till Finland. Sverigevistelsen var en parentes i deras liv och hade från början inte varit avsett att vara något annat. Även om informanterna aldrig hann bli särskilt väl integrerade i den svenska orten innebar detta inte något misslyckande eftersom man hela tiden hade för avsikt att stanna blott en kortare tid av sitt liv.

Vad som återstår nu för den etnologiska delen är således total analysen av materialet. Men dessutom kommer ytterligare ett antal delrapporter skrivas. Bl.a. en jämförelse av kvarboende i Närpes och i Sverige boende finlandssvenskar med liknande bakgrund, framför allt avseende flyttningsbesluten. Vidare kommer troligen rapporter utarbetas på Karstula- och Nokiamaterialen. En studie av assimilationsprocessen avseende festseder och matvanor i Virsbo har redan gjorts men kommer utvidgas med en analys av materialet från Upplands-Väsby. En utvidgad rapport om stereotypiseringen av finnar i Sverige är på gång. Projektet pågår nu för tredje året och kommer förhoppningsvis avslutas under nästa år.

I PROJEKTETS RAPPORTSERIE HAR HITTILLS FÖLJANDE UTKOMMIT:

- 1 Rosengren, Annette
1975 Memma och kalakukko. Rapport om mathållningen hos finländarna i Virsbo. 30 sid. (Stencil.)
- 2 Arnstberg, Karl-Olov
1975 Om användbarheten av begreppen sociala nätverk, nisch och karriär i förklaringen av migrationsbeslut. Preliminär version. 21 sid. (Stencil)
- 3 Velure, Magne
1975 Kniv, sprit och sisu. En preliminär rapport om stereotypiseringen av finnar i Sverige. 16 sid. (Stencil.)
- 4 Borgegård, Lars-Erik
1976 Finländares och svenskars utnyttjande av omgivningen. En mikrostudie från Virsbo samhälle i Västmanlands län. 150 sid. (Stencil.)
- 5 Tyrfelt, Annika
1975 "Aldrig blir den bruden jungfru mer, aldrig bär hon krona.." Rapport om finländska invandrades högtidsseder i Virsbo. 21 sid. (Stencil.)
- 6 Tyrfelt, Annika
1976 "Vi far, men vi blir int'..." Rapport om återvandring till Borgå med omnejd. 21 sid. (Stencil.)
- 7 Båsk, Katja
1976 Finländska krigsbarn i Sverige. 25 sid. (Stencil.)
- 8A Borgegård, Lars-Erik
1976 Återvandring från Sverige till Finland efter andra världskriget. En metodisk studie. 28 sid. (Stencil.)
- 8B Borgegård, Lars-Erik
1976 Return migration from Sweden to Finland after the Second World War. A metodological study. 28 sid.

Nr 1-3, 5-7 kan rekvireras hos Bokförmedlingen Nordiska museet, 115 21 Stockholm, nr 4 och 8 hos Geografiska institutionen, Universitetet, 901 87 Umeå.